

Fenologie 2006: Vroege soorten in de kou

Jos Pilzecker

Inleiding

In 2006 stuurt een flink aantal deelnemers veel gegevens op. Dit jaar veroorzaakt koud weer in het vroege voorjaar late aankomsten, in april profiteren vooral de lange afstandstrekkingen van betere omstandigheden. Totaalbeeld: betrekkelijk veel vroege aankomsten, maar toch ook de nodige late data.

Het weer

De winter '05-'06 wordt het weer voor een groot deel bepaald door hogedrukgebieden. Daarbij is het vaak rustig en vrij droog weer. Het temperatuursverloop is opvallend vlak; zowel zeer zachte als zeer koude tijdvakken ontbreken deze winter. Met een Hellmanngetal van 31,5 komt deze periode bij de categorie van zachte winters.

Met een gemiddelde temperatuur van 9,1 °C tegen een langjarig gemiddelde van 8,9 °C heeft de lente in De Bilt vrijwel de normale temperatuur. Toch is het een lente van uitersten.

Januari is een vrij koude, zeer droge en zonnige maand. Daarbij ligt de temperatuur meest beneden het langjarige gemiddelde zonder dat er sprake is van een overtuigende vorstperiode. Op 25 januari is het door ijzelsvorming op uitgebreide schaal glad met talrijke ongevallen tot gevolg.

Februari heeft in het noorden en westen een vrijwel normale temperatuur, in het oosten en zuidoosten is de maand duidelijk te koud. Het is aan de natte kant en vrij somber. De maand gaat rustig en koud van start met in het binnenland enkele ijsdagen. Daarna volgt een tijdvak met licht wisselvallig weer en normale temperaturen. Rond het midden van de maand is het sterk wisselvallig en zacht. Naar het einde van de maand toe wordt het wederom te koud voor de tijd van het jaar met soms winterse neerslag.

Maart is koud, maar wel vrij zonnig. Tot en met de 23e is het vrijwel voortdurend koud tot zeer koud voor de tijd van het jaar, daarna slaat het weer om en wordt het zacht. In De Bilt is de tweede maartdecade de op twee na koudste sinds 1901. Op 11 en 12 maart worden er lokaal zelfs nog ijsdagen genoteerd, bijzonder laat in het seizoen. De laatste week van maart verloopt juist zacht. Hierbij vallen vooral de 26e en 27e op. Op de 27e wordt met 20,0 °C in Eindhoven de landelijk hoogste temperatuur en de eerste warme dag van het jaar genoteerd!

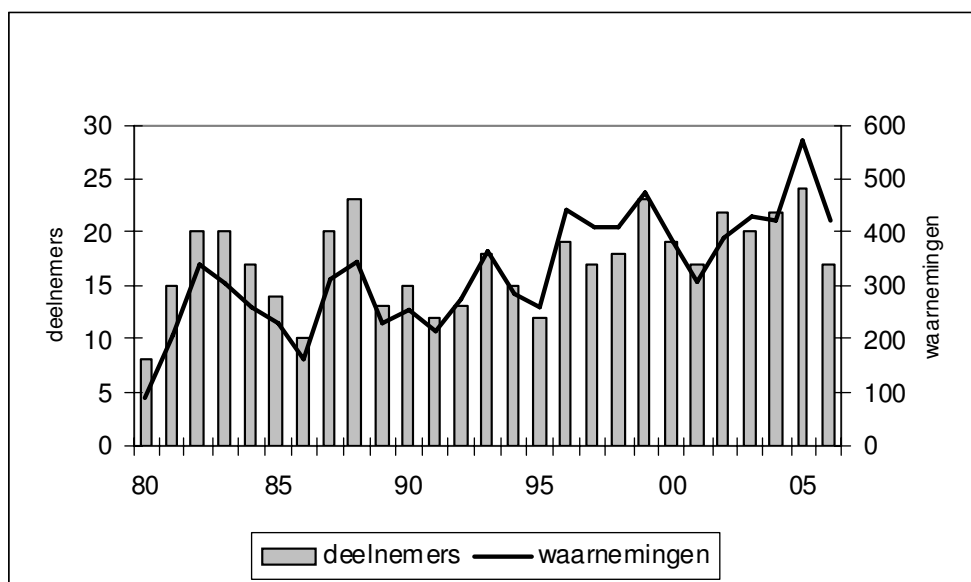
April is vrij zacht en aan de zonnige kant. Het weer is een groot deel van de maand licht wisselvallig met een vrij vlak temperatuurverloop waarbij wat te koude en te zachte tijdvakken elkaar afwisselen.

Mei heeft dit jaar twee totaal verschillende gezichten. De eerste helft van de maand is onder invloed van een standvastig hogedrukgebied zeer zonnig, droog en zeer warm. Daarna maken depressies de dienst uit en is het uitermate wisselvallig en somber. Uiteindelijk eindigt mei op de zevende plaats in de rij van warmste meimaanden sinds 1901. De eerste tien dagen van mei eindigen samen met 1990 zelfs op een gedeelde eerste plaats.

Aantallen

Dit jaar komen er 17 lijsten binnen, minder dan de uitschieter van vorig jaar. Toch staat het totaal aantal waarnemingen (425, na aftrek van 14 dubbelwaarnemingen en data buiten de datumgrenzen) op een vijfde plaats in de reeks van 27 jaar. Dat kan dankzij een hoog gemiddelde van 25 waarnemingen per lijst.

Opvallend is het piekaantal waarnemingen van enkele soorten die vaak vrij matig worden

ingezonden: Tapuit, Nachtegaal, Bosrietzanger, Kleine Karekiet en Tuinfluiter.

Figuur1: Aantal deelnemers en waarnemingen per jaar

Eerste waarneming

De tendens van de afgelopen jaren (veel vroege aankomsten) zet ook dit jaar door, maar minder uitgesproken. Naast de negen soorten met een vroege eerste datum zijn er ook vijf soorten met een opvallend late eerste waarneming (en twee op de grens). Vooral eind maart tot half april komt van veel soorten de eerste vogel vroeg binnen.

Een record-vroegste datum noteren Bosrietzanger (evenaring van 1989) en Oeverloper, die nog weer twee dagen eerder arriveert dan de uitschieter van vorig jaar. De eerste Wespindief arriveert maar één dag later dan de vroegste datum uit 1990.

Record-late datums staan voor Tuinfluiter (arriveert dan wel massaal, liefst 4x op eerste datum!), Tjiftjaf (die zou juist meer gaan overwinteren!) en Grutto (de eerste wordt pas een week na de normale mediane datum gezien!).

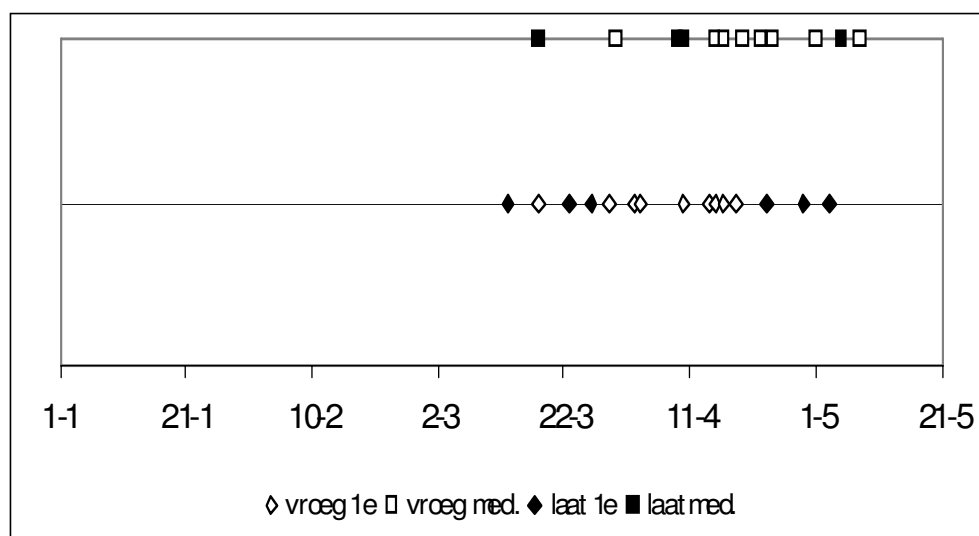
Het zo langzamerhand gebruikelijke dilemma bij het Witgatje: het eerste deel van de serie gegevens laat niet goed zien waar het nog een winterbeest betreft en waar de trekkers binnenkomen: 14-1 ; 15-1 ; 18-2 ; 27-2; 3-4. Het gat van vijf weken tussen tweede en derde waarneming is naar mijn mening toch té groot.

Feno naast site

Als je in de tabel de eerste datum van fenologie en site vergelijkt valt op dat er nauwelijks iets opvalt, meestal beperken de verschillen zich tot hooguit enkele dagen. Waar de verschillen iets groter uitvallen, blijven ze binnen de normale periode. De Grutto op de site is wel een week vroeger dan de erg late Grutto in de fenologie (laatste van alle jaren), maar is toch ook laat (net buiten standaarddeviatie). De Grauwe Vliegenvanger op de site is het enige buitenbeentje: niet alleen opvallend vroeger (13 dagen), maar ook echt 'vroeg' te noemen.

Mediane datum

Hier een vergelijkbaar beeld als bij de eerste datum: flink wat vroege soorten (acht en nog vijf op de grens van vroeg!), maar ook een aantal late (vier en twee op de grens). Twee soorten scoren hun vroegste mediaan sinds 27 jaar, namelijk Boerenzwaluw en Zwarte Stern. Waar de vroege soorten vooral in de eerste helft van april aangetroffen zijn, liggen de vroege

mediane data juist in de aansluitende tweede helft van april.

Figuur 2: Timing van vroege en late soorten

Het weer en de trekstrategie

De soorten die vroeg in het voorjaar aankomen treffen het dit jaar niet, tot de laatste week van april is het vrij koud. Korteafstandstrekkingers als Grutto en Tjiftjaf zijn het slachtoffer, zodat zij laat arriveren. De eerste vogel van beide staat zelfs later dan ooit, maar ook de beide medianen zijn laat. De zachtere april wordt weerspiegeld in het grote aantal vroege soorten, zowel bij de eerstelingen als bij de mediane datums.

Het opmerkelijke feit doet zich voor, zowel bij de eerste als bij de mediane datum, dat alle vroege soorten lange afstandstrekkingers zijn. De enige uitzondering is die ene gestoorde Oeverloper, die ondanks korte afstandsstrategie en de koude in maart vroeger dan ooit arriveert. Als die er niet zou zijn, klopte alles want de tweede Oeverloper komt pas ruim vijf weken later (en zou dan 'netjes' laat zijn geweest.....). In 2005 was er ook al zo'n vroege waarneming, misschien gaat het aantal winterwaarnemingen wat toenemen?

Zoals gezegd zijn er bij de late soorten veel korte afstandtrekkers te vinden. De uitzonderingen zijn een paar late lange afstandtrekkers eind april-begin mei: Boomvalk, Tuinfluiter en Rietzanger.

Gestuwde trek in het weekend?

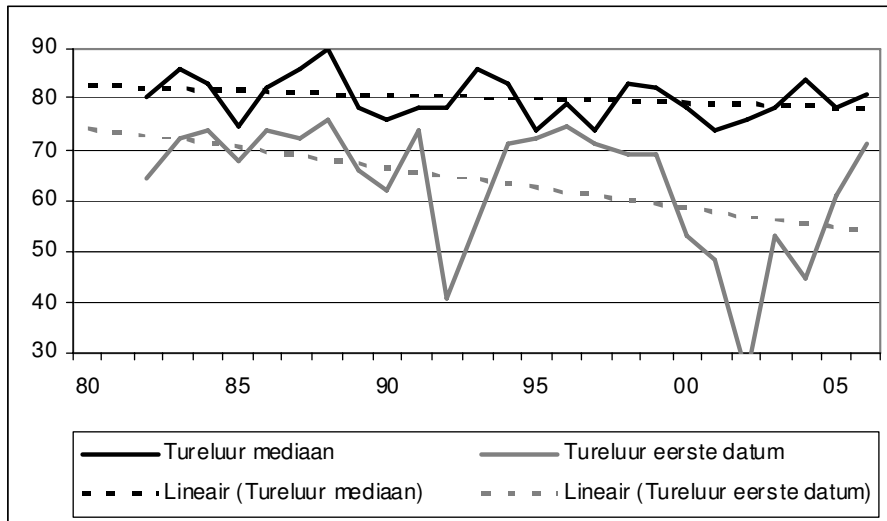
Tijdens het verwerken van alle gegevens valt dit jaar op dat bij de eerste waarnemingen bepaalde data erg vaak voorkomen. Nadere analyse wijst uit dat ze allemaal in het weekend vallen óf op feestdagen als Goede Vrijdag en Tweede Paasdag. Even doorturvend valt een eerste datum maar 18 van de 45 keer op een doordeweekse dag..... Andere jaren was er ook wel sprake van enige concentratie in de weekends, maar dit jaar lopen gunstig weer en vrije dagen blijkbaar erg samen op! Het zet wel een vraagteken bij de methodiek.....

Opmerkelijke trends

Dat verschillende soorten ook heel verschillend op de veranderende voorjaarstemperaturen reageren is bekend. Kort door de bocht: de Bonte Vliegenvanger in Afrika weet niet dat het hier eerder warm is (dus mist de rupsenpiek voor zijn jongen) en soorten die dichtbij overwinteren voelen de veranderingen wel en kunnen effectiever reageren. Dat niet alles zo simpel is blijkt uit enkele voorbeelden (die ook sterk uitnodigen om diepgaander naar dit soort patronen te kijken).

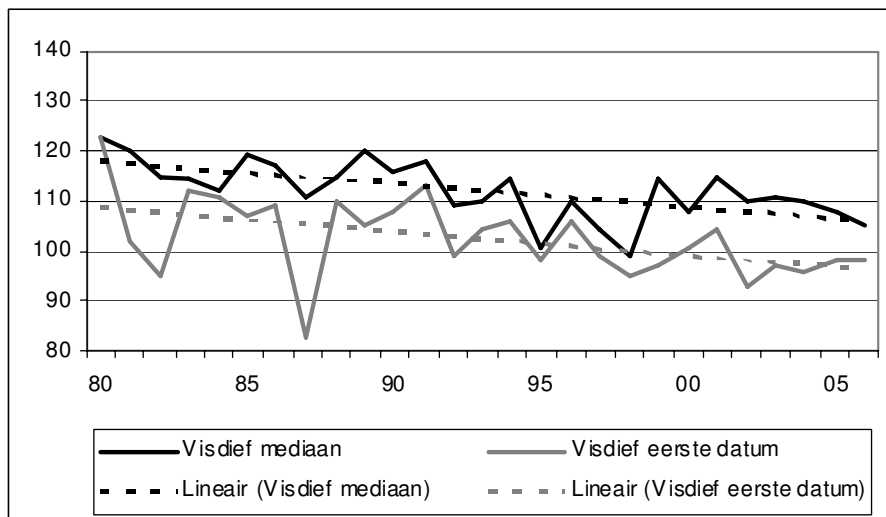

Foto. Bonte Vliegenvanger, mannetje, Westerheide, 3 mei 2007 (Erik de Waard)

Figuur 3: Verloop van eerste en mediane datum van Tureluur

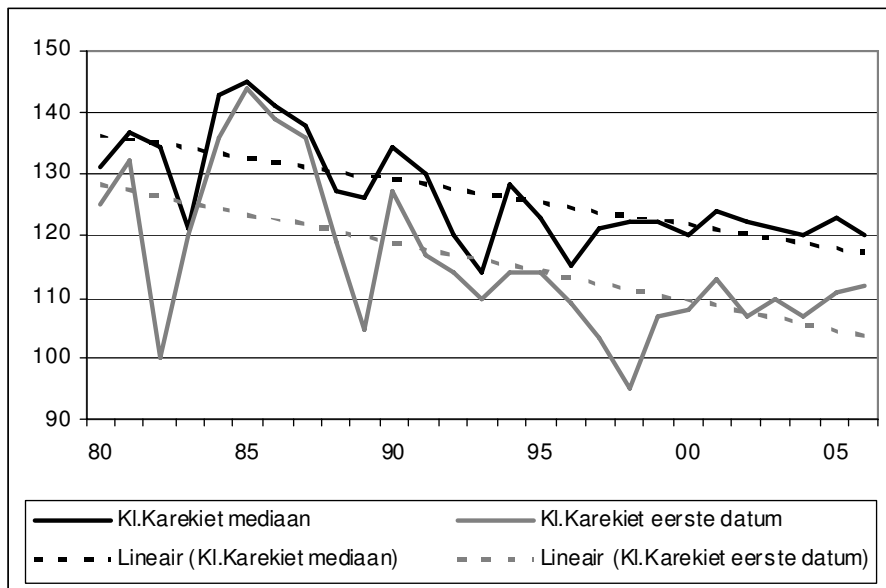
De Tureluur arriveert relatief vroeg in het voorjaar en overwintert deels in NW-Europa. De grafiek van de eerste aankomsten toont het verwachte patroon: de aankomst vervroegd aanzienlijk. De mediaan laat echter nauwelijks een vervroeging zien. De grote massa van de Tureluurs komt dus niet vroeger en vertoont zich nog steeds rond 21 maart (dagnummer 80) bij ons! Het lijkt er op dat een enkele vogel door de zachtere winters vroeg op stap gaat, maar dat de gemiddelde Tureluur zich nauwelijks laat beïnvloeden. Wordt het mogelijk een soort met in toenemende mate winterwaarnemingen?

Figuur 4: Verloop van eerste en mediane datum van Visdief

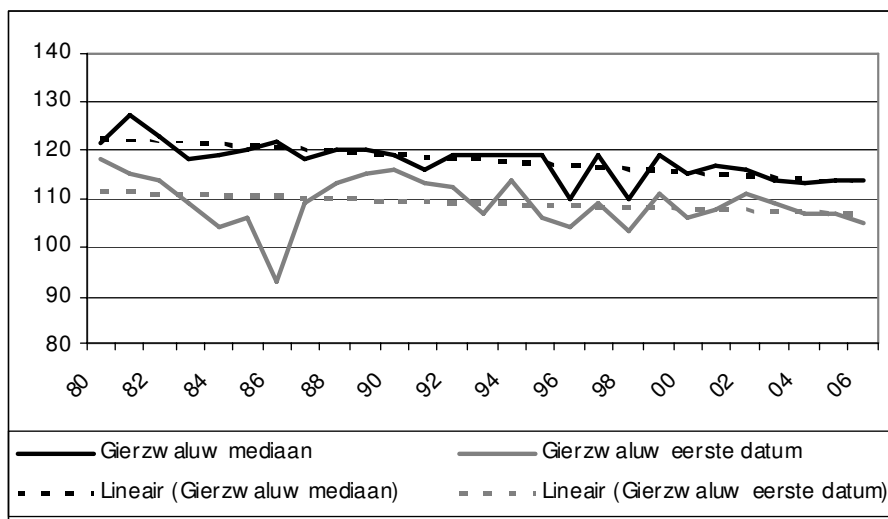
De Visdief kent een veel gelijkmatiger beeld, namelijk de trends voor eerste en mediane datum lopen vrijwel gelijk op. In beide gevallen is sprake van ongeveer 10 dagen eerder aankomen over een periode van 27 jaar. Een opmerkelijke vervroeging, want na de eerste 17 jaar was de standaarddeviatie voor de eerste datum 9 dagen en voor de mediaan zelfs maar

5 dagen! Net als bij de Tureluur is sprake van overwinteren in zowel W-Europa als in Afrika, maar met een opmerkelijk verschil in trend voor de mediane datum.

Figuur 5: Verloop van eerste en mediane datum van Kleine Karekiet

De Kleine Karekiet zou als echte Afrikaganger eigenlijk nauwelijks op de klimaatverandering moeten reageren, net zoals de Bonte Vliegenvanger, maar doet dat overduidelijk wel. Als je de trendlijnen aanhoudt komt de eerste Kleine Karekiet nu meer dan 20 dagen eerder aan dan in 1980, de mediane datum ligt ruim 15 dagen vroeger!! Een vrijwel identiek beeld (21 resp. 15 dagen vroeger) geeft ook een andere trekker uit Afrika, de Oeverzwaluw. Die aankomst ligt alleen een kleine drie weken eerder, dus de oorzaak lijkt niet aan de trekperiode te liggen.....

Figuur 6: Verloop van eerste en mediane datum van Gierzwaluw

De Gierzwaluw laat nog een andere mogelijkheid zien, want hier lijkt de mediaan zelfs iets sterker te reageren dan de eerste waarneming! De vervroeging van de eerste vogel bedraagt slechts een dag of drie (ruim binnen de standaarddeviatie van 6 dagen over de eerste 17 jaar), dus geen reële verandering. De trendlijn van de mediaan verloopt over 27 jaar echter 7 dagen, terwijl daar de standaarddeviatie over '80-'97 juist het kortste was van alle soorten, namelijk 3 dagen! En dat maakt de verschuiving net zo opvallend als de veel steilere lijn van de Kleine Karekiet. Het bevestigt in ieder geval de reputatie van de Gierzwaluw: de grote massa zit de eerste verkenner vlak op de hielen.

De inzenders

Zoals gezegd: 17 lijsten dit jaar, vaak met veel gegevens! Enkele traditionele namen ontbreken, maar gelukkig meldden zich ook nieuwe deelnemers.

Koploper is Han Derks met de eerste datum van maar liefst 43 soorten, alleen Bosruiter en Wielewaal ontbreken! Op geringe afstand volgen Jan Schoppers en Roy Verhoef met 39 soorten, vlak daarachter Arjan Hell (38) en Hans Quaden (37).

Han Derks wint ook de race om de meeste vroegste waarnemingen. Bij negen soorten staat zijn naam op de eerste plaats. Pal na hem komt Arjan Hell met acht. Dat niet alleen de veelschrijvers vroege beesten zien bewijst nieuwkomer Dick van Dorp, die van de acht ingezonden soorten twee vroegste datums weet te scoren.

Alle inzenders op een rij, achter hun naam het aantal soorten waarvan de eerste werd gescoord:

Vincent de Boer (2); Bob Coenen (3); Han Derks (9); Dick van Dorp (2); Arjan Hell (8); Renske Hoekstra; Greta van Hoorn; Norbert Lucassen (4); Jos Pilzecker; Hans Quaden (4); Ruud Reddingius (5); Jan Schoppers (3); Henk Sierdsema (2); Cor de Vaan (3); Roy Verhoef; Erik de Waard (3); Edwin Witter (5).

Iedereen bedankt!!!

2007

De bewerking liet dit keer lang op zich wachten helaas, bij het verschijnen van dit artikel ligt het voorjaar van 2007 al volledig achter ons. En wát voor een voorjaar. Verzoek dus om alle fenologiegegevens van afgelopen seizoen NU op het formulier in te vullen en meteen maar op te sturen, dan kun je het niet meer vergeten.....

Bij voorbaat dank!

Tabel: Fenologie 2006

gem. eerste	= gemiddelde eerste datum
gem. med.	= gemiddelde mediane datum
mediaan	= mediane datum, de datum waarop 50% van de gegevens binnen is
N	= aantal waarnemingen
site	= vroegste waarneming op de VWG-site
6-3V of 6-3L	= opvallend vroege resp. late datum (buiten de standaarddeviatie)
12+ of 12-	= opvallend hoog resp. laag aantal
6-3V of 6-3L of 12+	= nieuw 'record'
12-mrt*	= zie tekst

soort	1980-2005	1980-1997		2006			
	eerste datum	gem. eerste	gem. mediaan	eerste	mediaan	n	site
Zomertaling	27-feb	24-mrt	4-apr	24-mrt	8-apr	9	25-mrt
Wespendief	31-mrt	23-apr	2-mei	<i>1-apr V</i>	5-mei	5	3-mei
Boomvalk	2-mrt	11-apr	26-apr	21-apr	<i>5-mei L</i>	7	23-apr
Scholekster	(1-1)	24-jan	1-mrt	12-feb(2x)	12-mrt	12	12-feb
Kleine Plevier	5-mrt	25-mrt	13-apr	16-mrt	6-apr	10	16-mrt
Grutto	27-jan	18-feb	6-mrt	<i>13-mrt L</i>	<i>18-mrt L</i>	8	7-mrt
Zwarte Ruiter	2-feb	4-apr	21-apr	14-apr	22-apr	5	14-apr
Tureluur	26-jan	9-mrt	22-mrt	12-mrt	22-mrt	10	16-mrt
Groenpootruiter	23-mrt	15-apr	24-apr	9-apr(2x)	19-apr	11+	8-apr
Witgatje	9-feb	4-mrt	30-mrt	18-feb*	<i>9-apr L</i>	7	*
Bosruiter	7-apr	26-apr	4-mei	14-apr		3	14-apr
Oeverloper	19-mrt	11-apr	22-apr	<i>17-mrt V</i>	25-apr	8	17-mrt
Visdief	24-mrt	15-apr	24-apr	8-apr	<i>15-apr V</i>	14	9-apr
Zwarte Stern	3-apr	24-apr	30-apr	<i>15-apr V</i>	<i>19-apr V</i>	10	17-apr
Zomertortel	19-mrt	23-apr	4-mei	4-mei		4	?
Koekoek	29-mrt	17-apr	26-apr	<i>9-apr V</i>	23-apr	11	9-apr
Gierzwaluw	3-apr	20-apr	29-apr	15-apr	<i>24-apr V</i>	13	15-apr
Boerenzwaluw	16-mrt	27-mrt	8-apr	24-mrt	<i>30-mrt V</i>	14	24-mrt
Huiszwaluw	28-mrt	14-apr	23-apr	<i>1-apr V</i>	<i>15-apr V</i>	12+	31-mrt
Oeverzwaluw	20-mrt	11-apr	23-apr	<i>28-mrt V</i>	16-apr	8	31-mrt
Boompieper	3-mrt	22-mrt	8-apr	1-apr	13-apr	14+	2-apr
Gele Kwikstaart	23-feb	28-mrt	15-apr	23-mrt	9-apr	13	5-apr
Tapuit	26-mrt	6-apr	19-apr	9-apr	18-apr	<u>11+</u>	6-apr
Blauwborst	17-mrt	26-mrt	10-apr	2-apr	13-apr	6	29-mrt
Roodborsttapuit	14-feb	10-mrt	25-mrt	<i>26-mrt (2x) L</i>	<i>9-apr L</i>	10	23-mrt
Paapje	14-mrt	19-apr	29-apr	<i>3-mei L</i>		4	3-mei
Gekr. Roodst.	24-mrt	7-apr	21-apr	2-apr	18-apr	11	9-apr
Zwarte	26-jan	17-mrt	1-apr	26-mrt	6-apr	10	19-mrt
Nachtegaal	15-apr	24-apr	1-mei	<i>17-apr V</i>	26-apr	<u>10+</u>	15-apr
Sprinkhaanzanger	9-apr	20-apr	25-apr	<i>15-apr V</i>	26-apr	11+	21-apr
Rietzanger	17-apr	24-apr	26-apr	<i>29-apr L</i>	1-mei	5	29-apr
Bosrietzanger	15-apr	27-apr	9-mei	<i>15-apr V</i>	7-mei	<u>10+</u>	21-apr
Kleine Karekiet	5-apr	30-apr	9-mei	22-apr	30-apr	<u>12+</u>	21-apr
Grote Karekiet	10-apr	27-apr	9-mei	29-apr	<i>1-mei V</i>	6	1-mei
Spotvogel	14-apr	2-mei	14-mei	27-apr	<i>8-mei V</i>	5	13-mei
Zwartkop	18-mrt	30-mrt	12-apr	27-mrt	7-apr	14	27-mrt
Tuinfluiser	28-mrt	14-apr	28-apr	<i>23-apr (4x) L</i>	26-apr	<u>13+</u>	23-apr
Grasmus	8-apr	20-apr	29-apr	17-apr	<i>22-apr V</i>	12	18-apr
Braamsluiper	19-mrt	12-apr	25-apr	18-apr	23-apr	12+	7-apr
Fitis	14-mrt	26-mrt	7-apr	30-mrt	6-apr	16	26-mrt
Tjiftjaf	9-feb	8-mrt	19-mrt	<i>23-mrt L</i>	26-mrt	14	19-mrt
Fluiter	5-apr	21-apr	29-apr	17-apr	30-apr	8	17-apr
Grauwe Vliegenv.	1-apr	26-apr	4-mei	28-apr	7-mei	6	15-apr
Bonte Vliegenv.	25-mrt	15-apr	25-apr	14-apr	23-apr	9	15-apr
Wielewaal	24-apr	4-mei	10-mei	1-mei		3	1-mei